

Abstrakt: Cmentarz rzymskokatolicki w Druskienikach (na Litwie) jest nekropolią znanego od dwóch stuleci kurortu, położonego na terenach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej – na obszarze pozostającym w kręgu życia naukowego i kulturalnego Wilna oraz Grodna. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie tego zabytkowego cmentarza, którego nagrobki – w istocie karty książki historii uzdrowiska – przywołują postaci jego twórców, kuracjuszy i stałych mieszkańców. Prezentacja cmentarza, zarówno w ujęciu ogólnym, jak poprzez znajdujące się tam liczne polskie nagrobki (szacowane na ponad 200), opiera się na badaniach terenowych przeprowadzonych przez autora w 2024 roku. W ich ramach zainwentaryzowano 100 obiektów ze względu na wyróżniającą je wartość historyczną i kulturową oraz na pochowane osoby, epigrafikę nagrobną i wysoki poziom artystyczny sepulkralnych realizacji. Celem artykułu jest także zwrócenie uwagi, by cmentarz ten, będący istotnym znakiem polskiego dziedzictwa kulturowego poza granicami kraju, stał się przedmiotem szerszego programu badawczego.

Słowa kluczowe: Druskieniki, nekropolia, Grzegorzewski, Kiersnowski, Pilecki, Wolfgang, Wolfgangowa

Jan Skłodowski

Cmentarz rzymskokatolicki w Druskienikach (Republika Litewska)

Cmentarz rzymskokatolicki w Druskienikach stanowi przykład nekropolii w uzdrowisku na wschodnich terenach dawnej Rzeczypospolitej. Ten ważny znak kulturowy na historycznej mapie miejscowości oraz samego kraju jest świadectwem obecności dominującego tam przez dziesięciolecia żywiołu polskiego i wkładu jego przedstawicieli w rozwój kurortu. Liczne polskie nagrobki, znajdujące się na tym cmentarzu, przedstawiają nie tylko wartość historyczną oraz kulturową ze względu na pochowane osoby, lecz także artystyczną, jako obiekty warsztatowej maestrii sepulkralnej. Świadczą one również o tym, że obszar ten pozostawał w sferze wpływów Uniwersytetu Wileńskiego i życia kulturalnego Grodna. Obecnie cmentarz znajduje się pod zarządem władz samorządowych miasta Druskieniki.

POŁOŻENIE I NAZWA DRUSKIENIK

Miasteczko-zdrowisko, mieszczące się w południowej części Republiki Litewskiej (w okręgu olickim) w pobliżu granicy z Białorusią, położone jest na wysokim brzegu Niemna (około 95 m n.p.m.) i otoczone lasami. Samo słowo *druska*, od którego pochodzi nazwa miejscowości, w języku litewskim oznacza „sól”, natomiast *druskeninka* to określenie na warzelnię soli lub miejsce, gdzie się ją pozyskuje. Należy zaznaczyć, że poprawny polski toponim to *Druskieniki* – pisany przez jedno „n”. Oznacza to, że rozpowszechniona forma *Druskienniki* jest błędna.

KILKA SŁÓW Z HISTORII

Miejscowość do 1795 roku (tj. do trzeciego rozbioru) należała do Rzeczypospolitej Obojga Narodów, pozostając częścią województwa grodzieńskiego, a następnie została wcielona do Cesarstwa Rosyjskiego. Po zawarciu traktatu ryskiego w 1921 roku, kończącego wojnę polsko-bolszewicką, znalazła się w granicach Polski – w powiecie grodzieńskim województwa białostockiego.

Zwrócenie baczniejszej uwagi na występujące na tym obszarze słone źródła zainicjował uniwersał króla Stanisława Augusta z 1788 roku. Z kolei status uzdrowiska został miejscowości nadany później – w 1837 roku – przez cara Mikołaja I. W latach międzywojennych Druskieniki rozwinęły się jako nowoczesny kurort (nieustępujący Ciechocinkowi) przyciągający elitę kraju i licznych kuracjuszy, także z zagranicy. Prominentnym jego gościem był marszałek Józef Piłsudski.

1 A. Krysiński, *Ludność polska a mniejszości w Polsce w świetle spisów ludności 1921 i 1931*, Instytut Badań Spraw Mniejszościowych, Warszawa 1933.

Druskieniki położone są na pograniczu polsko-białorusko-litewskim – Polacy pojawiali się tam w większych miejscowościach, Białorusini i Litwini zaś na terenach wiejskich. Przykładowo, w 1921 roku w Druskienikach, liczących 989 mieszkańców, 700 osób identyfikowało się jako Polacy, 242 – jako Żydzi, 20 – jako Rosjanie, 19 – jako Litwini, 8 – jako Białorusini¹. W kwestii wyznania 646 mieszkańców zadeklarowało przynależność do Kościoła rzymskokatolickiego (byli to Polacy i Litwini), 46 – do Cerkwi prawosławnej (między innymi Polacy), a 297 – do wyznania mojżeszowego. Zasymlonowani wyznawcy judaizmu najczęściej identyfikowali się jako Polacy.

CMENTARZE W DRUSKIENIKACH

Miejscowa nekropolia chrześcijańska – cmentarz katolicko-prawosławny znajduje się tuż na południe od jeziora Druskonie, na lokalnym wzniesieniu obszernego kompleksu leśnego. Z rzymskokatolicką częścią nekropolii, będącej w istocie oddzielnym cmentarzem, sąsiaduje od wschodu jej część prawosławna – przy braku rozdzielającego obie te części ogrodzenia granicę wyznacza wąska alejka. Głębiej w lesie, w kierunku południowym, znajdował się niegdyś cmentarz żydowski – obecnie zachowało się zaledwie kilka macew.

Cmentarze w Druskienikach służyły nie tylko stałym mieszkańcom, lecz także osiadłym czy przebywającym dłużej przyjeźdnym – między innymi organizatorom życia kuracyjnego, naukowego i kulturalnego zdrojowiska, również związanym z obronnością. Stąd na nagrobkach w części rzymskokatolickiej cmentarza napotkać można nazwiska miejscowego obywatelstwa (ziemian), lekarzy, księży, książąt, hrabiów, sędziów, radców, inżynierów, studentów, wojskowych.

CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI

Cmentarz rzymskokatolicki w Druskienikach, jak wyżej wspomniano, jest częścią większej nekropolii założonej około połowy XIX wieku. W pierwszych latach działalności uzdrowiska zmarłych grzebano w pobliskiej Rotnicy, unikając pochówków na miejscu, by nie razić przybywających na kurację gości (często poważnie chorych) przygnębiającym widokiem pogrzebów. Cmentarz druskienicki zajmował pierwotnie obszar około 0,9 hektara w formie zbliżonej do trapezu, natomiast po 1945 roku powiększono go o teren, liczący nieco ponad 0,5 hektara, położony niżej ku zachodowi. Nekropolia ogrodzona jest sztachetowym drewnianym płotem wspartym na murowanych słupkach – w starszej części z cegły czerwonej, w nowszej – z białych bloczków wapiennych. W ogrodzeniu od frontu znajduje się masywna, murowana i otynkowana brama z dwoma drewnianymi skrzydłami, pokrytymi ocynkowaną żelazną blachą. Nad zamkniętym łukiem wejściem, w ostrołukowym prześwicie, umieszczono sygnaturkę, a całość zwieńczono trzema wieżyczkami (dwoma bocznymi, które są wyższe i rozmieszczone symetrycznie) z żelaznymi krzyżami.

Cmentarz jako całość pozbawiony jest czytelnego układu alejek. Jedyna, utwardzona betonową wylewką, droga prowadzi od bramy do cmentarnej kaplicy. Pozostałe alejki, rozchodzące się w kierunkach przeciwnych, równoległe do ogrodzenia zaraz za wejściem, za kaplicą oraz na granicy z nową częścią cmentarza i cmentarzem prawosławnym –

mają charakter wyraźnych, gruntowych ścieżek ginących w głębi nekropolii wśród drzew i nagrobków. Na cmentarzu brak wytyczonych kwater i tym samym czytelnych lokalnych dojść. W efekcie pola grobowe i same nagrobki rozmieszczone są chaotycznie, w większości bez zachowania jakiegokolwiek porządku liniowego. Jediną dostrzegalną prawidłowością pozostaje ustawienie nagrobków z inskrypcjami w kierunku północnym. W rezultacie dostęp do poszczególnych obiektów sepulkralnych jest utrudniony, do czego przyczynia się także licznie występująca na cmentarzu wysoka i średniowysoka zieleń – przede wszystkim bardzo wysokie sosny, klony, brzozy i osiki, żywotniki, bukszpany. Niemniej nekropolia nie wygląda na zaniedbaną.

Cmentarz rzymskokatolicki ma charakter polsko-litewski, nagrobki z inskrypcjami polskojęzycznymi przeplatają się z litewskimi. Te pierwsze, zwłaszcza starsze, sprzed 1945 roku, i wartościowsze architektonicznie, znajdują się w starszej części cmentarza, zwłaszcza w pobliżu kaplicy – przed nią i po jej bokach. Na pozostałym obszarze starszej części cmentarza napotkać można liczne skromniejsze polskie nagrobki. Występują także nowsze, z lat 50. XX wieku i z kolejnych dziesięcioleci, również z początku XXI stulecia. Te ostatnie zazwyczaj upamiętniają pochówki właśnie z tego okresu, ale nierzadko także wcześniejsze, znane z inskrypcji na starszych nagrobkach, które zostały już zlikwidowane i zastąpione nowymi. Napotkano również jeden nagrobek z inskrypcją w języku niemieckim (płyta nagrobna – Katharine Weinhold geb. Gattenhof, 1827–1873). W nowszej części nekropolii nagrobki polskie występują sporadycznie. Można szacunkowo ocenić ich liczbę na całym cmentarzu na około 200–250.

Warto zwrócić uwagę, że polskie nagrobki na tym cmentarzu są bardzo zróżnicowane pod względem wartości historycznej, artystycznej i maestrii warsztatowej – od krzyży na wyniosłych cokołach wykonanych ze szlachetnych granitów i z finezyjnym liternictwem inskrypcji, po bardzo skromne żelazne krzyże z blaszanymi tabliczkami, na których widnieją malowane, przemyle napisy.

KAPLICA CMENTARNA

Kaplica została wzniesiona w 1899 roku² według projektu architekta J. Mazurkiewicza przez Kiersnowskich, najbardziej wpływowych i najzamożniejszych obywateli Druskienik, właścicieli tamtejszych nieruchomości (między innymi willi „Linksma”). Służyła, jak można sądzić, jedynie spotkaniom religijnym podczas na przykład dnia Wszystkich Świętych czy odprawianiu mszy pogrzebowych, a nie celom grzebalnym (brak wejścia do podziemia świadczącego o istnieniu krypty).

Wzniesiono ją w stylu neogotyckim, na planie prostokąta (9,8 × 6,5 m), z czerwonej wypalanej cegły (26 × 13 × 6,5 cm), na fundamencie z dwóch warstw bloczków z szarego i czerwonego granitu. Fasadę wieńczy trójkątny, schodkowy fronton z żelaznym krzyżem. Dach kaplicy jest namiotowy, o dwuspadowych połaciach pokrytych łupkiem kamiennym, a miejscowo wtórnie żelazną cynkowaną blachą oraz eternitem. W narożach ścian znalazły się cztery ceglane przypory. W ścianach bocznych przepruto dwie pary naprzemianległych ostrołukowych otworów okiennych, każdy z drewnianą stolarką o trzydziestu oszklonych polach. W szczytowym trójkącie ścianie tylnej znajduje się niewielkie okrągłe okno. W fasadzie uwagę przykuwają półkolistą

2 Druskininkų senųjų kapinių komplekso senosios kapinės, [s.a.], <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/c5158198-292a-4474-ac-de-af01ba8851d6> [dostęp: 25.02.2025].

wnęka nadprożowa nad drewnianymi wejściowymi dwuskrzydłowymi odrzwiami oraz portal z żelaznym krzyżem. Do wejścia kaplicy prowadzą betonowe schodki.

Wnętrze kaplicy jest jednoizbowe, ze ścianami pokrytymi białą i brązową farbą oraz z sufitem z malowanych, drewnianych desek. Całość wieńczy profilowany, również wykonany z drewna, gzyms. Podłoga pokryta jest dwukolorowymi płytkami ceramicznymi. Do tylnej ściany przylega ołtarz z drewnianą, neogotycką nastawą, zdobioną fialami i centralnie ustawioną figurą Chrystusa. Po bokach ołtarza umieszczono obrazy: Matki Boskiej Ostrobramskiej i Świętego Józefa z Dzieciątkiem. Przy lewej ścianie bocznej znalazła się fisharmonia.

Ściany zewnętrzne obiektu zachowane są w dobrym stanie, natomiast pokrycie dachu wymaga oczyszczenia z warstwy mchu i igliwia, ale też i gruntownej naprawy. Dotychczas prowadzone doraźne prace, podejmowane w związku z przeciekami, wykonywano z użyciem nieprimerowanych materiałów.

Kaplica jest zabytkiem architektury sakralnej o znaczeniu regionalnym – w 2018 roku została wpisana do Rejestru Wartości Kulturowych Republiki Litewskiej (U.K. 42462).

TIPOLOGIA NAGROBKÓW

Liczne starsze nagrobki, nierzadko bardziej interesujące artystycznie, przybierają formę konstrukcji pionowych, między innymi krzyży na wyniosłych cokołach (na przykład nr 47, nr 83)³ czy obelisków (nr 102), zwykle na wielostopniowych podstawach. Materiałami w tym przypadku są zazwyczaj: granit o różnych gradacjach ziarna i odcieniach kolorystycznych (czarny, ciemnoszary, jasnoszary, szaro-czerwony, brązowy, różowy), jasny kamień wapienny (marmur), piaskowiec, sztuczny kamień, beton. Z kolei fundamenty tych nagrobków bywają wykonane z cegły, kamieni lub betonu. Krzyże zaś niekiedy odlewano z żeliwa. Do najstarszych, rzadziej spotykanych realizacji należą: kamienne płyty nagrobne (nr 28, nr 44) lub płyty z jednostronnie oszlifowanych głazów, ustawione pulpitowo (nr 61, nr 96), krzyże w formie pnia drzewa na skałkach (nr 65, nr 77), nagrobki w formie pnia drzewa (nr 91, nr 100), krzyż na bloku (nr 64), kolumna z urną (nr 45) czy nagrobek z figurą skrzydłatego anioła (nr 30). Spotyka się także duże grobowce wykonane z betonu (nr 5, nr 6). Rzadkością zaś jest widok porcelanowych fotografii zmarłych umieszczanych na elementach nagrobków (nr 97). Spotykać można również nagrobki, na których miejsce po zniszczonej fotografii pozostało puste. Nowsze, prostsze upamiętnienia z lat międzywojennych, wojennych czy tuż powojennych, to zwykle bardzo skromne krzyże z rur żelaznych lub kształtowników na betonowych postumentach, z tabliczkami z ocynkowanej blachy żelaznej (nr 37) lub też krzyże i ich cokoły wykonane ze sztucznego kamienia lub betonu (nr 56). Najnowsze, pochodzące z ostatnich dziesięcioleci XX wieku, przybierają formę pionowych plyn granitowych na betonowych postumentach (nr 29). Należy wreszcie zwrócić uwagę na wyjątkowo szlachetne w kroju i starannie wypracowane, kute wgłębnie w kamieniu, liternictwo najstarszych nagrobków.

Do najbardziej interesujących pod względem artystycznym należy wykonany z piaskowca nagrobek Antoniego Hryniewickiego (nr 30). Jest to figura skrzydłatego anioła przy krzyżu oplecionym liśćmi

3 Numery w nawiasach odnoszą się do zinventaryzowanych nagrobków osób podanych w wykazie na końcu artykułu.

bluszczu. Całość umieszczono na skałkach z liśćmi paproci. Postać anioła, ukazana w kontrapoście, w długiej marszczącej szacie spiętej na prawym ramieniu, z długimi włosami, z lewą nogą opartą o kamień i z bosymi stopami, trzyma w prawej ręce gałązkę palmową, natomiast w lewej – wieniec laurowy. To jedyny w takiej formie i tej klasy nagrobek na druskienickim cmentarzu.

OGRODZENIA PÓŁ GROBOWYCH I STAN NAGROBKÓW

Starsze obiekty zwykle otoczone są żelaznymi ogrodzeniami z kutych prętów lub odlewów żeliwnych (często uszkodzonych lub niekompletnych), a także granitowymi słupkami z rozpiętymi między nimi żelaznymi łańcuchami. Nowsze wyposażono w niskie ogrodzenia z kształtowników lub rur żelaznych na betonowych słupkach bądź w betonowe ramy w polu grobowym. Zdarzają się też nagrobki, zwłaszcza starsze, z polem grobowym nieoznaczonym albo zajęтым przez nowszy pochówek.

Starsze nagrobki bywają uszkodzone – krzyże żeliwne czy kamienne są przełamane – zespolone i wtórnie osadzone, niekiedy wyłamane, niekiedy rozczłonkowane. Zwykle też miejscowo (lub na większej powierzchni) pokrywają je glony, porosty i mech. Niekiedy nagrobki są przechylone, a cokoły odspojone od podstaw. Metalowe ogrodzenia wykazują zaawansowaną korozję, podobnie jak łańcuchy, których słupki bywają niekompletne, spękane lub mają odłamaną górną część. Sporadycznie zauważa się brak porcelanowej fotografii nagrobnej – widoczne puste po niej miejsce (nr 66). Tak dzieje się w przypadku nagrobków, pozbawionych bieżącej opieki (zwykle wtedy, gdy potomków osoby zmarłej nie ma już na miejscu).

Uszkodzenia nagrobków mogą być spowodowane upadającymi pniami drzew lub ich konarów, a także rozrastającymi się korzeniami.

WARSZTATY KAMIENIARSKIE

Nagrobki wykonywano zazwyczaj w lokalnych czy mniej odległych warsztatach, choć zdarzały się również odleglejsze importy. Niektóre realizacje opatrzone są sygnaturą wykonawcy – warsztatu kamieniarskiego (podpis wykuty w kamieniu lub tabliczka firmowa): „Grodno” (nr 102), „Kaczan Grodno” (nr 27), „W. Kaczan Grodno” (nr 16), „J. Trydul, Wilno Połocka ul.” (nr 47, nr 85), „W. Osiński Warszawa Dzika 72” (nr 30).

Warto zwrócić uwagę na niezmiernie interesujący nagrobek Jana Pileckiego (nr 8), pochodzący z nieznanego warsztatu kamieniarskiego. Wykonany został według unikatowej XIX-wiecznej technologii. Zapewne jest on odleglejszym importem.

Według opinii prof. dr. hab. Janusza Smazy⁴:

Nagrobek wykonany [jest – przyp. red.] prawdopodobnie z niskiej jakości piaskowca z dużą ilością żelaza lub w sztucznym kamieniu (odlew): wypełniacze z różnorodnych frakcji drobnego piasku w tym żelaza (?) oraz spoiwa z cementu portlandzkiego (?), o czym świadczą białe zacieki w podstawie krzyża. Tę formę krzyża pokryto czarną warstwą „uszlachetniającego” surowca. Warstwa ta prawdopodobnie jest grubości min. 2–3 mm do max. 6–8 mm (w przypadku części z napisem). Warstwę wykonano z bardzo dobrych wypełniaczy, na przykład: piaski, granity, marmury (niemal pyłastej granulacji) oraz czarnych

4 List Janusza Smazy do autora, 18 września 2024 (zbiory Jana Skłodowskiego).

pigmentów, których w XIX wieku wybór był ogromny. Spoiwem prawdopodobnie był cement portlandzki z dodatkami, które umożliwiły uzyskanie poleru, a także spowodowały zabezpieczenie warstwy zewnętrznej. Interesujący sposób wykonania inskrypcji. Prawdopodobnie została „wycięta” i cyzelowana w odpowiednio grubej warstwie „uszlachetniającej” w celu uzyskania odpowiedniego tła fakturowanego. „Smaczkiem” napisu jest to, że autor nie użył litery „l” a tylko literę „t”. Zaskakuje (na niekorzyść stanu zachowania) duża ilość przebarwień żelazistych, zwłaszcza w miejscu połączenia krzyża z podstawą. Jedną z przyczyn może być sposób połączenia tj. niewłaściwy (?) system mocujący z niskiej klasy stali. Nawarstwienia biologiczne (glony, porosty) i inne są wynikiem naturalnych procesów starzenia. Warsztat nagrobka jest unikalny, zwłaszcza że nagrobek funkcjonuje w bardzo trudnych warunkach klimatycznych. Zakres złuszczeń warstwy „uszlachetniającej” jest i tak niewielki.

NAGROBKI OSÓB SZCZEGÓLNIIE ZASŁUŻONYCH DLA DRUSKIENIK

Na cmentarzu w Druskienikach można odnaleźć nagrobki osób szczególnie zasłużonych dla miejscowości. Są to: dr Jan Pilecki – lekarz uzdrowiskowy i generalny inspektor tamtejszego zakładu zdrojowego (nr 8), dr Ksawery Wolfgang – społecznik, założyciel i wydawca w latach 1844–1846 pierwszego druskienickiego periodyku „Ondyna Druskienickich źródeł” (nr 96), Henryka Wolfgangowa – główna fundatorka kościoła w Druskienikach (nr 19), ksiądz dr Bolesław Wolejko – także fundator kościoła w Druskienikach (nr 83), i Stanisław Grzegorzewski – autor pierwszego *Przewodnika po Druskienikach i okolicy*, opublikowanego w 1908 roku (nr 66).

INSKRYPCJE NAGROBNE

Odczytanie nagrobnych inskrypcji pozwoliło wskazać nagrobek z najstarszą datą zgonu – 1862 rok (nr 78), oraz kolejną – 1864 (nr 96). Najwcześniejsza data urodzenia to: 1791 (nr 102), natomiast inna osoba, urodzona w 1801 roku, dożyła 105 lat (nr 86).

Niektóre inskrypcje nagrobne zawierają informacje o zawodzie, tytule lub powiązaniach rodzinnych osób pochowanych. Wśród nich znajdują się między innymi: hrabia (nr 25), ksiądz (nr 33, nr 47), ksiądz-pleban oraz dziekan grodzieński i kapelan Druskienicki (nr 33), książę (nr 31), księżna (nr 21), lekarz (nr 1, nr 8, nr 95, nr 96), nadleśny (nr 64), radca kolegiálny (nr 85), radca stanu (nr 26), radca stanu i kawaler orderów (nr 18), sędzia śledczy m.[iasta]Saratowa (nr 44), rządowy radca i starszy inżynier (nr 32), radna miasta i posłanka na sejmik grodzieński (nr 64), strzelec 2. kompanii 23. baonu Korpusu Ochrony Pogranicza (nr 101), student Politechniki Warszawskiej (nr 87), wreszcie żona tytularnego sowietnika (nr 69).

Interesujące są również inskrypcje wskazujące na odległe od Druskienik miejsca urodzenia osoby pochowanej, jak na przykład Inflanty Polskie (nr 39), czy śmierci: Paryż (nr 21), Odessa (nr 47).

Uwagę zwracają także liczne skromne nagrobki dzieci zmarłych w wieku kilku lat.

Co ciekawe, inskrypcje nagrobne wskazują również okoliczności śmierci osoby pochowanej w czasie wojny: „poległ za ojczyznę” (nr 51),

„zginął tragicznie” (nr 83) czy „zmarł tragicznie” (nr 51). Dramatyczne zakończenia życia zdarzały się także w latach pokoju (w międzywojniu): „zmarł śmiercią tragiczną” (utonięcie? – nr 87) czy „zginął śmiercią tragiczną”, zapewne podczas pełnienia służby wojskowej (nr 101).

Pojawiły się również poetyckie inskrypcje komemoratywne – epitafia jak:

„W ciągłej przykłady i czynu postaci
Rozdawał siebie samego swej braci” (nr 8),

czy:

„ŻEGNAJ ! BLADY, SMUTNY CIENIU.
UPOWITY W MGLE.
ŻEGNAJ W KAŻDEM MEM WESTCHNIENIU
W KAŻDEJ MOJEJ ŁZIE !” [pisownia oryginalna – przyp. red.] (nr 81).

Zwraca tu uwagę poprawna gramatycznie i ortograficznie polszczyzna inskrypcji. Sporadyczne zdarzają się odstępstwa, jak zapis fonetyczny „pamątka ot” zamiast „pamiętka od” (nr 53), a także użycie na starszym nagrobku z XIX stulecia łacińskiej nazwy miesiąca – „august” zamiast „sierpień” (nr 86). Dostrzeżono również odstępstwo od prawidłowości językowej w dedykacji: „Po jch duszy pomnik” (nr 54), czy błędy występujące w zapisie nazwy miasta – „Druzgieniki” (nr 22) oraz „Druskienniki” (nr 31). Odnotowano także brak konsekwencji w zapisie nazwiska: „Rejcherd” (nr 55) i „Rejchert” (nr 56, nr 57).

Zaobserwowano również lituanizację imion, na przykład: „Konstancija” (nr 52), „Marija” (nr 76). W jednym z pól grobowych występują zarówno nazwiska polskie, jak i litewskie. Nagrobkom z polskimi inskrypcjami towarzyszy nowsza, pionowa płyta kamienna z upamiętnieniem tych samych osób, ale już w języku litewskim (nr 37 i nr 38).

Interesujący jest przegląd nazwisk występujących w polskim zapisie na niezinwentaryzowanych nagrobkach na tym cmentarzu, także na tych nowszych i najnowszych, przykładowo: Bartoszewicz, Bielewicz, Bogoński, Cywiński, Juskiewicz, Kamiński, Laskowski, Łukaszewicz, Markowski, Rutkowski, Sienkiewicz, Stankiewicz, Surowiec, Szydłowski, Ufnalewski, Zabielski. Niektóre nazwiska w polskim zapisie wskazują na litewskie pochodzenie – przykładem są liczne nagrobki z nazwiskiem Surowiec (lit. Suraučius, Sūrutis), a także inne, takie jak: Butowt, Marcinanis czy Wazgird.

Równie interesujące są występujące na nagrobkach litewskich przykłady lituanizacji polskich imion: Jonas (Jan), Romas (Roman), Stanislavas (Stanisław), Tadeuś (Tadeusz), Vladas (Władysław), oraz nazwisk: Čepskis (Czepski), Gželeviskis (Grzelewski), Stašinskas (Stasiński), Suraučius (Surowiec), Šatkauskas (Szatkowski), Vaitukevič (Wojtukiewicz), Žarnauskas (Żarnowski).

UWAGI KOŃCOWE

Cmentarz rzymskokatolicki w Druskienikach, jak na wstępie wspomniano, jest ważnym znakiem kulturowym na historycznej mapie kurortu. Polskie nagrobki, zwłaszcza wyróżniające się wartością historyczną i artystyczną, należy objąć opieką, w której zakres wchodziłyby

5 Dokumentacja cmentarzy cywilnych, [s.a.], <https://baza.polonika.pl/pl/katalog/3?catalog-name=&catalog-country=litwa&catalog-city=druskieniki> [dostęp: 25.02.2025].

dr Jan Tadeusz Skłodowski – doktor nauk humanistycznych Uniwersytetu Warszawskiego, fotograf, pisarz, podróżnik, badacz Kresów. Członek Stowarzyszenia Historyków Sztuki i Związku Polskich Artystów Fotografików. Współpracuje z Instytutem Sztuki i Instytutem Historii Państwowej Akademii Nauk, Narodowym Instytutem Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA oraz Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Odbił ponad 60 podróży badawczo-inwentaryzacyjnych na tereny Litwy, Łotwy, Słowacji, Ukrainy i Stanów Zjednoczonych. Jest autorem 13 książek i albumów oraz 130 artykułów (między innymi w periodykach: „Cenne, Bezcenne, Utracone”, „Lwowskie Spotkania”, „Nasza Rota”, „Nowy Kurier Galicyjski”, „Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego”, „Płaj” – Almanach Karpacki”, „Rocznik Ludzi Karpat «Res Carpathica»”, „Spotkania z Zabytkami”, „Twórczość”, „Wierchy”, „Witkacy”) oraz licznych wystaw fotograficznych w kraju i za granicą poświęconych ziemiom oraz dziedzictwu kulturowemu terenów wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. W 2009 roku otrzymał odznakę honorową „Zasłużony dla Kultury Polskiej”.

takie działania, jak: oczyszczenie ich z nawarstwień biologicznych, uzupełnienie ubytków materiału i naprawa ewentualnych uszkodzeń. Także żeliwne i żelazne krzyże oraz ogrodzenia pól grobowych należałoby oczyścić z rdzy i zabezpieczyć pokryciem antykorozyjnym. Bieżąca troska o te nagrobki sprowadza się do odchwaszczenia niektórych pól grobowych czy usunięcia z nich samosiejek krzewów lub drzew.

Naprawy wymagają też połacie dachu zabytkowej cmentarnej kaplicy – w pierwszej kolejności oczyszczenia go z nawarstwień, a następnie ujednolicenia materiału poszycia, być może nawet jego całkowitej wymiany. Należy też wstawić kilka wybitych szyb w oknach. Także jej wnętrze wymaga uporządkowania i odmalowania ścian oraz drewnianego sufitu.

Wskazane byłoby też ustawienie przy wejściu na cmentarz niewielkiej tablicy informacyjnej w języku polskim – nie tylko ze względu na spoczywających tam wielu Polaków, lecz także z uwagi na licznie odwiedzających go polskich turystów. Tablica powinna zawierać historię samej nekropolii i najbardziej zasłużonych dla Druskienik osób, które zostały tu pochowane. Warto podkreślić, że podobna tabliczka już istnieje – niestety jedynie w językach litewskim i angielskim.

Inwentaryzacja cmentarza – opisowa oraz fotograficzna – została przeprowadzona przez autora w dniach 26 sierpnia – 1 września 2024 roku i objęła 102 nagrobki z inskrypcjami w języku polskim. Kryterium ich wyboru była występująca na nich data śmierci nieprzekraczająca lat 50. XX wieku. W pojedynczych przypadkach ujęto również późniejsze nagrobki, głównie ze względu na ich wartość artystyczną lub cechy charakterystyczne, wskazujące na szerszy kontekst kulturowy.

Dokumentacja została objęta programem Narodowego Instytutu Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA w Warszawie, który udzielił również wsparcia finansowego na jej realizację. Szczegółowe materiały inwentaryzacyjne można znaleźć na portalu Instytutu POLONIKA „Dziedzictwo za granicą. Baza poloników”⁵.

Ta obszerna nekropolia, będąca ważną dla polskiego dziedzictwa kulturowego przestrzenią, winna zostać poddana dokładniejszym badaniom tak archiwalnym, jak i w terenie. Wszystkie pozostałe polskojęzyczne nagrobki należałoby również objąć inwentaryzacją.

Bibliografia

Atlas historyczny świata, Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych, Warszawa 1974.

Dokumentacja cmentarzy cywilnych, [s.a.], <https://baza.polonika.pl/pl/katalog/3?catalog-name=&catalog-country=litwa&catalog-city=druskieniki> [dostęp: 25.02.2025].

Druskieninkų senųjų kapinių komplekso senosios kapinės, [s.a.], <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/c5158198-292a-4474-aede-afo1ba8851d6> [dostęp: 25.02.2025].

Krysiński A., *Ludność polska a mniejszości w Polsce w świetle spisów ludności 1921 i 1931*, Instytut Badań Spraw Mniejszościowych, Warszawa 1933.

List Janusza Smazy do autora, 18 września 2024 (zbiory Jana Skłodowskiego).

Vilos „Linksma“ pastatas, [s.a.], <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/0e56509c-350c-440e-b9bd-ae37309a54ad> [dostęp: 25.02.2025].

II. 1. Położenie Druskienik na mapie Rzeczypospolitej (stan z 1763 roku), *Atlas historyczny świata*, Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych, Warszawa 1974, s. 90–91

II. 2. F. Walicki, Z. Zapaśnik, *Plan zdrojowiska Druskieniki* (fragment), 1935

II. 3. Stara część cmentarza rzymskokatolickiego w Druskienikach

II. 4. Kaplica Kiersnowskich na cmentarzu rzymskokatolickim w Druskienikach

II. 5. Wnętrze kaplicy Kiersnowskich

Il. 6. Głaz nagrobny dr. Ksawerego Wolfganga

Il. 7. Inskrypcja na cokole nagrobka dr. Jana Pileckiego

Il. 8. Cokół nagrobka księdza dr. Bolestawa Wołejki

Il. 9. Krzyż na cokole na grobie Stanisława Grzegorzewskiego

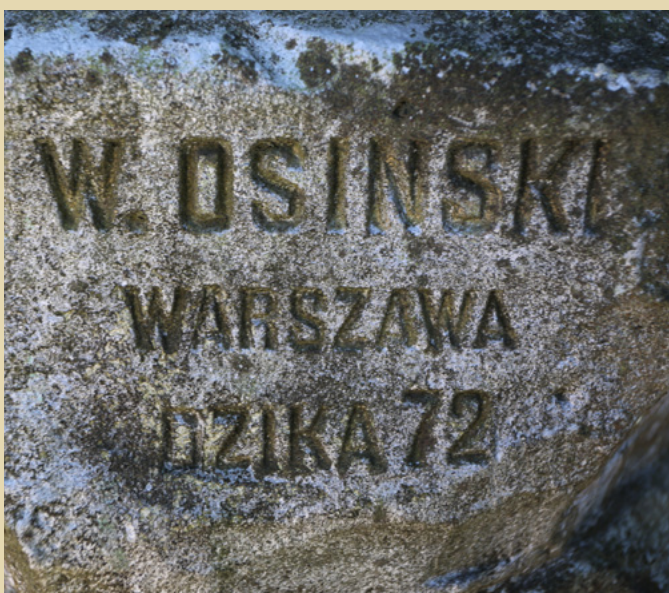
Il. 10. Nagrobek małżonków Krassowskich

Il. 12-1. Nagrobek Antoniego Hryniewickiego

Il. 13. Płyta nagrobna Antoniego Witkowskiego

Il. 12-2. Sygnatura warsztatu kamieniarskiego

Il. 14. Tabliczka nagrobna strzelca Wacława Jeżyka

Nagrobki zinwentaryzowane w 2024 roku

1. Antoni Mokrzycki
2. Franciszka z Nowakowskich
Milicerowa / Maria Pereświat
Sołtan z domu Milicerowa
3. Filomena Kiersnowska
4. Emilia z Kuten-Sławieńskich
De-Niro
5. Rodzina Kiersnowskich
6. Rodzina O'Brien de Lacy
7. Leopold Mazurkiewicz
8. Jan Pilecki
9. Andrzej Jancewicz
10. Malwina Mielniczenko
11. Józefa z Accordów Mieczkowska /
Karolina z Demirów Gonzaga
Myszkowskich Gawrońska
12. Ksawery Accord
13. Irena z Kiersnowskich Prosińska /
Maria Prosińska
14. Aloiza z Pileckich Kiersnowska
15. Jan i Eugenja z Bonin-
-Sławianowskich Kiersnowscy
16. Aleksander Butowt
Andrzejkowicz /
Helena z Kiersnowskich
Andrzejkowiczowa
17. Anna Kowalewska
18. Jan Siemaszko
19. Henryka z Wazgirdów
Wolfgangowa
20. Barbara z Książąt Massalskich
Goniprowska
21. Eugenia z Jerzykiewiczów
Księżna Massalska /
Rudolf Jerzykiewicz
22. Alina z Moraczewskich
Strypejkowa
23. Maryja
24. Stanisław Jerzy Szczerbiński
25. Hrabia Olgierd Wołłowicz
26. Romuald Panasewicz
27. Gabryela Szafranko
28. Franciszka z Borutów Jelec
29. Maria Bogdanowicz /
Lileczka Bogdanowicz /
Wala Turczaninowa
30. Antoni Hryniewicz
31. Książę Mieczysław Czartoryski /
Książę Julian Czartoryski
32. Mikołaj Słobodziński
33. Józef Majewski
34. Elżbieta Trusewicz z Pawluciów /
Felicjan Trusewicz
35. Halina Beckerówna
36. Anton Micewicz
37. Zuzanna z Micewiczów
Katyńska
38. Jan Kejdel
39. Marja Von-Der Rack
40. Aleksander Danowski /
Antonina Danowska
41. Florentyna z Jurkowskich
Grzegorzewska
42. Antoni Grzegorzewski
43. Antonina Burba / Wiktor Burba
44. Antoni Witkowski
45. NN
46. Guzelewska Maryja
47. Stanisław Drzewiński /
Józef Drzewiński
48. Jan Hertlein / Wiktor Hertlein
49. Tomasz Polak
50. Franciszek Wichman
51. Wacław Sikorski / Adam Sikorski /
Sikorski Wacław / Adam
52. Płatkowska Antonina
53. Anna Bielewicz
54. Melcer Kamila J Robert
55. Rejcherd Antoni /
Rejcherd Anna
56. Rejchert Antoni
57. Oleś Rejchert
58. Rodzina Grudzińskich
59. Abramowicz Franciszek /
Abramowicz Jan /
Stupalkowska Romualda
60. Marian Myszkowski
61. Józio Dunin-Ślepć
62. Familia Grudzińskich
63. Rodzina Grudzińskich
64. Michał Zubelewicz /
z Knobelsdorffów
Helena Zubelewiczowa /
Ludwika Knobelsdorff
65. Marja Knobelsdorff
66. Stanisław Grzegorzewski
67. Władysław Pawłowski
68. Puziewicz Maria / Puziewicz
Romuald / Puziewicz
Klementyna z Bartlinskih /
Puziewicz Kazimierz / Puziewicz
Michał / Kuczynska Grażyna
69. Franciszek Wasalski / Katarzyna
z domu Wasalskich Iwanowa
70. Juskiewicz Kazio / Zbyszek
71. Piotr Radziwiłowicz
72. Anna Rymza /
Konstancja Antonowicz
73. Franciszek Kołos /
Aniela Kołos-Ziętarska
74. Jabłonski Jerzy
75. Jan Pawłowski /
Michał Pawłowski
76. Petrunela Hertlijn / Marija
Pawłowska / Helena Kolpakienė
77. Andrzej Knobelsdorff / Antonina
z Kluczewskich Knobelsdorff
78. Antoni Ćwikiewicz
79. Julian Dowojno-Sylwestrowicz
80. Emilia Jurkiewicz / Jerzy Buda /
Filomena Buda
81. Kazimierz Makarewicz
82. Raczyńska Teofila /
Raczyńska Anna
83. Bolesław Wołejko
84. Adam Gibulski
85. Bolesław Koncza
86. Feliks Kryński
87. Biernacki Stanisław
88. Józef Gintowt
89. Leon Grzegolewski
90. Leonarda Grzegolewska
91. Paulina Hetlein z synami
i wnukami
92. Leopold Hertlein
93. Anna Gocka
94. Józef Kolendo / Rozalja Kolendo
95. Józefat Kossowski
96. Ksawery Wolfgang
97. Adam Jagiełło
98. Ludwika Andrzejewska
99. Julja Zawadzka
100. Jan Surowiec / Maria Surowiec
z Mankielewiczow
101. Wacław Jeżyk
102. Stanisław Krassowski / Stefaniya
z Krassowskich Sawaniewska

